

Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. dr. W. Janse
De Boelelaan 1105
1081 HV AMSTERDAM

Kenmerk: 201701136

Den Haag, 14 juli 2017

Geachte heer Janse,

Ik heb uw brief in goede orde ontvangen. Naast uw brief ontvang ik als informateur ook van vele anderen brieven en nota's met suggesties. Daaruit spreekt betrokkenheid. Veel dank daarvoor.

Het is niet aan mij, als informateur, om inhoudelijk te reageren op uw brief. Wel kan ik u verzekeren dat ik deze onder de aandacht zal brengen van partijen, opdat zij deze bij hun voorbereidingen in de onderhandelingsfase kunnen betrekken.

Hoogachtend,

Informateur G. Zalm

STUDIEKRING VOOR ONTWIKKELINGSVRAAGSTUKKEN/ SKOV

STUDIEVERENIGING IPSO FACTO

Aan: Informatuur en onderhandelaars
 Van: Studiekring SKOV en Studievereniging Ipsos Facto
 Onderwerp: *Deltaplan Europese Unie met Afrika voor economische ontwikkeling*
 Datum: 7 juli 2017

Geachte Informatuur Zalm en onderhandelaars Rutte, Buma, Pechtold en Segers.

Nu u hard werkt aan de vorming van een nieuw kabinet maken wij aan u graag onze opvatting kenbaar over ontwikkelingsvraagstukken en met name over de relatie van de Europese Unie met Afrika.

Wij willen u interesseren voor **een Deltaplan met een grootschalige economische impuls (handel, investeringen en hulp) van de Europese Unie met Afrika met een brede insteek maar met focus op ontwikkeling van landbouw, voedselzekerheid en werkgelegenheid, onderwijs en voorlichting over bevolkingsgroei en gezinsplanning (vooral aan vrouwen) en regulering van migratie.**

Wij, zijn besturen van de Studiekring voor Ontwikkelingsvraagstukken en de Studievereniging Ipsos Facto. De studiekring voor Ontwikkelingsvraagstukken (SKOV) is opgericht in 1977 en gelieerd aan de Koninklijke Landbouwkundige Vereniging (KLV) van alumni van *Wageningen University*. De kring heeft als doel verdieping van kennis en debat over wereldwijde ontwikkelingsvraagstukken. SKOV heeft circa 150 leden, waarvan een groot deel in ontwikkelingslanden werkzaam was en is.

Ipsos Facto is een studievereniging van studenten aan *Wageningen University*, werd opgericht in 2000, telt nu ongeveer 500 leden en richt zich vooral op internationale ontwikkelingsvraagstukken. Beide studieclubs werken samen met studentenvereniging "De Landbouwers Vereniging Nji Sri", in 1904 (opgericht in Deventer, nu gezeteld in Wageningen met 130 studenten aan *Wageningen University*, en met een wereldwijd netwerk van 650 alumni.

Gezamenlijk organiseren we seminars over Sub Sahara Afrika, met een brede insteek en focus op landbouw en voedselzekerheid, incl. werkgelegenheid. Sprekers zijn doorgaans hoogleraren en andere ontwikkelingsdeskundigen. We hebben verschillende onderwerpen onder de loep genomen, waaronder megasteden, die gevoed en van schoon drinkwater en sanitatie voorzien moeten worden, waterschaarste, droogte, sociale media, ontwikkelingen private/publieke sector, het aanzienlijke verschil tussen actuele en potentiële gewasopbrengsten (*yield gap*), landverkoop, bodemarmoede, boereninkomens, jongeren die niet meer in de marginale landbouw willen werken en daarbuiten geen werk vinden, en bevolkingsgroei. Groot punt van zorg is de bevolkingsexplosie in Sub Sahara Afrika. Kan Afrika zichzelf blijven voeden als er volgens de prognoses in 2050 3,4 maal zo veel voedselgranen nodig zijn dan nu? Dat kan alleen met bovenmatige ondersteuning van Europa.

Zie voor onze seminars ook: <http://www.klv.nl/bijeenkomsten-skov/>

De technische beperkingen voor landbouwontwikkeling in Afrika laten zich niet oplossen zonder **politiek**. In onze gedeelde ervaring met wereldwijde ontwikkelingsproblematiek komt sterk naar voren dat ontwikkeling, behalve door hulp, vooral door politieke, economische, militaire en klimatologische invloeden wordt bepaald. *Good governance* is een voorwaarde voor ontwikkeling.

Nederland kan deze invloeden niet negeren: ze moeten worden ingepast in het Nederlandse internationale beleid. We kunnen het ons niet permitteren ons achter de dijken terug te trekken. Ons land heeft een goede naam op gebieden als landbouw, water, ecologie en samenwerking met lokale *stakeholders*. Cruciaal op al deze terreinen is de overdracht van relevante kennis en ervaring. Daarin excelleert Nederland.

Een *voorbeeld*, uit ons seminar van 23 juni jl., is dat men perspectief kan bieden aan de kleine boer door gewassen te telen die stikstof binden en daarmee als groenbemester de schrale bodem verbeteren: dat geeft meer opbrengst voor volgende productiegewassen. Maar de kleine boer durft het risico van groenbemesting niet aan omdat hij/zij zich niet kan permitteren een productiegewas daarvoor in te leveren; dat is een te groot risico voor het boerengezin. Ethiopië, met steun uit ondermeer Nederland, experimenteert daarom met het aanbieden (aan nu 200.000 kleine boeren) van verzekeringen tegen droogterisico's, mede op basis van satellietdata en telecomdata over droogte en regenval. Politiek gezien een kleine inspanning, maar met maatschappelijk groot effect. Want, hierdoor wordt het de kleine boeren mogelijk gemaakt om bankkrediet te verkrijgen waarmee zij hun productiekosten, bijvoorbeeld voor de aanschaf van goed zaaizaad en kunstmest, kunnen financieren. Dat levert hogere opbrengsten op en resulteert op de duur in een hogere levensstandaard.

Migratie naar Europa is nu al een groot probleem en vierhonderdmiljoen (!) meer mensen overwegen te emigreren, weg van oorlog en droogte en weg van armoede en honger naar een beter leven. Deze ongecontroleerde migratie, nog aangeblazen door valse voorlichting door mensensmokkelaars, krijgt zo bizarre afmetingen. Europa en de rest van de wereld hebben hierop nog geen goed antwoord. Wat te doen?

Wij denken dat het in het belang van Afrika zowel als Europa is om samen te werken bij ontwikkeling: een zaak van welbegrepen eigenbelang. Dit gaat dwars door alle politieke partijen heen. Wij zijn als studieclubs onpartijdig maar zien problemen uit de hand lopen. Wij doen daarom een beroep op u *een Deltaplan te laten opstellen met een brede economische stimulans (handel, investeringen en hulp) voor Afrika met focus op ontwikkeling van landbouw en voedselzekerheid, incl. werkgelegenheid, gezinsplanning, en dat samen met effectieve bewaking van de Europese buitengrens*. Nederland en de Europese Unie moeten hier verantwoordelijkheid nemen, naïviteit laten varen, hun gewicht trekken en doortastend optreden. Naar onze mening kan dat, als de politieke wil er is.

Ons pleidooi heeft overeenkomst met een oproep van Europarlementariërs Esther de Lange en Ivo Belet in hun boek *De Kloof*. Europa moet niet lijdzaam toezien hoe China en andere machten landbouwgrond en mijnen in Afrika en havens in Europa opkopen, want dat is uiteraard niet in het belang van Afrika en Europa. Wel van belang is het stimuleren van de economische ontwikkeling van Afrika met een krachtige impuls vanuit de Europese Unie.

U veel succes toewensend met de informatie van een sterk en internationaal georiënteerd kabinet, verblijven wij, met gevoelens van hoogachting.

het bestuur van de Studiekring voor
Ontwikkelingsvraagstukken,
namens deze

Cor de Jong

het bestuur van Ipso Facto,
namens deze,

Aniek van den Berg

SKOV
De heer C. de Jong
Postbus 79
6700 AB WAGENINGEN

Kenmerk: 201701138

Den Haag, 14 juli 2017

Geachte heer De Jong,

Ik heb uw brief in goede orde ontvangen. Naast uw brief ontvang ik als informateur ook van vele anderen brieven en nota's met suggesties. Daaruit spreekt betrokkenheid. Veel dank daarvoor.

Het is niet aan mij, als informateur, om inhoudelijk te reageren op uw brief. Wel kan ik u verzekeren dat ik deze onder de aandacht zal brengen van partijen, opdat zij deze bij hun voorbereidingen in de onderhandelingsfase kunnen betrekken.

Hoogachtend,

Informateur G. Zalm

8 juli 2017

Geachte heer Zalm, beste Gerrit,

Je zal ongetwijfeld al bedolven zijn onder adviezen en voorstellen voor het op te stellen regeerakkoord. Als special Envoy van respectievelijk FinTech en StartupDelta hebben wij daar ook aan bijgedragen door recent op ons werkterrein verschillende aanbevelingen te publiceren (zie de bijlagen). In aanvulling daarop willen wij in deze brief nog kort een aantal concrete suggesties doen die juist het afgelopen jaar in steeds meer landen, waaronder in Nederland, aan actualiteit hebben gewonnen.

Het wordt steeds duidelijker dat de komende tien jaar de wereldeconomie sterk zal veranderen, waardoor het concurrentievermogen van ons land zal worden beïnvloed. Nu staan we nog op een comfortabele vierde plaats op de Global Competitiveness Index (WEF), maar de versnelling van digitalisering op allerlei terreinen, de onstuitbare opmars van nieuwe technologieën, razensnelle ontwikkelingen in landen als China, India, Zuid-Korea, Israel, Singapore, maar ook in Zweden, Finland en het VK en de noodzaak van een energietransitie zullen onze economie ingrijpend veranderen.

In deze nieuwe economie waarin kunstmatige intelligentie, 'deep learning', het internet of things, big data, blockchain, 3D-printen, robotica, energietransitie en de opmars van smart industry aan de orde van de dag zijn, gaan de huidige verdienmodellen in het bedrijfsleven op de schop en zullen veel ondernemingen zichzelf opnieuw moeten uitvinden. Bovendien zal de bestaande arbeidsmarkt onherkenbaar veranderen. Snel kunnen inspelen op nieuwe trends en ontwikkelingen gaat in grote mate ons concurrentievermogen bepalen. Startups zijn daarbij voor onze economie essentieel: zij kunnen als geen ander disruptieve businessmodellen tot nieuwe groeimotors van de economie maken. Denk aan Booking.com, Adyen, en Takeaway.com als prachtige voorbeelden van Nederlandse groei-bedrijven die binnen enkele jaren de wereld wisten te veroveren met hun disruptieve business model. Maar ook op energiegebied zien we prachtige voorbeelden van startups, zoals Redstack (blue energy), Physee (power windows) en vandebron.nl (energieplatform) die de energietransitie vorm geven.

Het 'beste' start-up en scale-up klimaat

Tegen de achtergrond van deze ontwikkeling pleiten wij ervoor dat in het regeerakkoord een concreet maatregelenpakket wordt opgenomen om van Nederland een 'Startup Nation' te maken. Dit zou ertoe moeten leiden dat ons land kan uitgroeien tot de Europese broedplaats voor startups en scale-ups, vooral op de terreinen digitalisering, nieuwe technologie en energietransitie, en op die manier onze plek in de lijst met meest competitieve economieën

kan vasthouden. Hieronder hebben wij een aantal concrete suggesties opgenomen die daaraan een bijdrage kunnen leveren. Daarbij gaat het ook om het wegnemen van bestaande knelpunten. Het hebben van experimenteerruimte, het makkelijker kunnen aantrekken van buitenlands talent, een effectief valorisatiebeleid, een fiscaal beleid die het startup en scale-up klimaat bevorderen zijn daarbij de belangrijkste uitdagingen, waar we in deze brief graag nader op in gaan.

Behoefte aan experimenteerruimte

De wet- en regelgeving in Nederland is niet altijd startup-proof noch techniekneutraal. En dat is ook logisch. Want startups gebruiken de nieuwste technologieën, dagen de gevestigde orde uit en zijn vaak disruptief. Via experimenteerartikelen, sandboxes en techniekneutrale wet- en regelgeving kan er toch ruimte gecreëerd worden voor vernieuwing. Veel ministeries hebben inmiddels een startup-officer. Dat is goed nieuws. Een volgende stap zou zijn om toezichthouders meer ruimte te bieden om mee te denken om sneller vernieuwingen te realiseren. De wetgeving zou daarvoor extra ruimte moeten bieden. Een experimenteer ruimte (een virtuele zandbak), naar voorbeeld van het Verenigd Koninkrijk, en nu ook al toegepast door DNB voor FinTech, kan hier uitkomst bieden.

Warm welkom talent

Om voldoende gekwalificeerde werknemers aan te kunnen trekken is het voor startups verder van belang dat zij talent uit het buitenland kunnen halen. Hiervoor is enerzijds een verlaging van de salarisingrens voor werknemers van startups nodig (sectorspecifieke uitzondering in de Kennismigrantenregeling), maar ook het behoud van de 30%-regeling voor buitenlandse werknemers. Nederlandse startups en scale-ups concurreren op een wereldmarkt bij het aantrekken van schaars talent. De salarissen in bijvoorbeeld London en Silicon Valley liggen hoger dan veel Nederlandse startups en scale-ups kunnen bieden. De 30%-regeling voor buitenlandse werknemers zorgt ervoor dat, naast de aantrekkelijkheid van het betreffende bedrijf en Nederland als prettig land om te leven, buitenlands talent dan toch de keuze maakt zich in Nederland te vestigen. De aanbevelingen die onlangs aan het kabinet zijn gedaan door de werkgroep Warm Welkom Talent kunnen daar een belangrijke bijdrage aan leveren.

Effectief valorisatiebeleid

Nederlandse universiteiten staan internationaal hoog aangeschreven voor het onderzoek dat zij doen. In het vermarkten van die kennis (valorisatie) loopt Nederland achten en laat heel veel kansen liggen. Universiteiten zijn meer gericht op publiceren dan op valoriseren. Dit heeft onder andere te maken met de prikkels in het bekostigingssysteem. Valorisatie wordt, ook al is het de derde kerntaak van universiteiten, nauwelijks beloond. Door de eerste geldstroom richting de universiteiten afhankelijk te maken van het aandeel dat een universiteit uit externe fondsen weet te halen wordt zowel excellente wetenschap als

valorisatie beloond. Ook een verdere versterking van de knowledge transfer functie binnen de universiteiten en het fiscaal stimuleren van durfkapitaal kan zorgen voor meer academische startups.

Uitkeren aandelen als loon

Het kunnen aannemen van hoogopgeleid (tech) talent is voor veel startups essentieel voor hun groeikansen. Startups zijn vaak zeer kennisintensief en hun executie snelheid hangt af van het 'human capital' dat zij weten aan te trekken. Tegelijkertijd kunnen startups vaak nog geen topsalaris verschaffen aan hun medewerkers. Het uitkeren van aandelen als loon is daarom een veel gebruikte oplossing onder startups om hooggekwalificeerd talent aan te trekken en aan zich te binden. Meedelen in de winst levert immers meer betrokken werknemers op. Het probleem dat zich echter voordoet bij het uitkeren van aandelen als loon is het feit dat bij het uitkeren van de aandelen de werknemer inkomstenbelasting verschuldigd is over de waarde van de aandelen. Daarvoor moeten de aandelen gewaardeerd worden (wat in de beginfase van het bedrijf vaak lastig is) en kan de werknemer te maken krijgen met cashflow-problemen, aangezien zijn feitelijke salaris beperkt is, maar hij wel inkomstenbelasting moet betalen over de fictieve waarde van de aandelen. Vaak wordt ook gekozen voor een variant waarbij werknemers opties op aandelen krijgen. Het heffingsmoment vindt dan plaats bij de uitoefening van de opties. Het komt bij startups echter regelmatig voor dat op het moment van uitoefening de aandelen nog helemaal niet verhandelbaar zijn. Dit speelt met name wanneer de termijn voor het uitoefenen van opties dreigt te verlopen, bijvoorbeeld wanneer een werknemer opzegt. Wij pleiten voor het principe dat pas belasting wordt geheven op het moment dat de aandelen verhandelbaar worden en er dus ook liquiditeiten zijn (opnemen aandelenopties in aanmerkelijk belang sfeer).

Fiscale stimulering durfkapitaal

Om tot een goed startup en groeiklimaat te komen in Nederland, zijn naast het kunnen aantrekken van voldoende talent, ook private investeringen in startups en scale-ups van essentieel belang. Succesvolle startups beginnen vaak met een investering door 'friends, fools and family'. Deze particulieren investeren vaak vanuit box 3. De plannen voor de overgang van een fictieve vermogensaanwasbelasting naar een reële heffing van vermogensrendement, zouden onbedoeld een negatief effect kunnen hebben op deze investeerders als er geen rekening wordt gehouden met uitgestelde heffing op niet-verhandelbare aandelen. Om te zorgen dat er meer business angels en semi-professionele investeerders ontstaan die in de risicovolste fase van startups kunnen investeren, is daarnaast een durfkapitaalregeling gewenst, zoals ze deze in het Verenigd Koninkrijk kennen. Dit zou ertoe kunnen leiden dat meer succesvolle MKB-ers de stap maken naar business angel en daarmee voor meer 'slim geld' zorgen.

De SEIS-regeling geeft een directe aftrekpost aan particulieren die investeren in hoog risico ondernemingen en koppelt dit ook aan een herinvesteringsgedachte. Dat heeft in het VK geleid tot een aanzienlijke groei van smart money. Wij realiseren ons dat er qua uitvoerbaarheid en kosten nadelen zitten aan de SEIS-regeling. In onze optiek wegen deze echter op tegen het effect dat deze regeling kan hebben op de aantrekkelijkheid van Nederland voor business angels en daarmee het totale investeringslandschap. Juist meer privaat geld draagt bij aan een goed functionerende durfkapitaal markt.

Tot op heden heeft geen enkel belangrijk durfkapitaalfonds zich in Nederland gevestigd, in tegenstelling tot Londen, Berlijn, Stockholm, Parijs. Vanwege het versnipperde investeringsklimaat, dat geen grote professionele lokale VC kent hebben buitenlandse fondsen geen partners om effectief mee te kunnen samenwerken. Hierdoor hebben Nederlandse startups veel minder financieringsmogelijkheden. We missen zo ook de ervaring, netwerken en toegang die deze fondsen met zich meebrengen. Het zou een expliciete opdracht aan Invest NL moeten zijn om deze fondsen naar Nederland te halen.

Wij hopen dat in het door jou gewenste 'dunne' regeerakkoord ruimte is voor een paar regels over startups en de genoemde maatregelen die nodig zijn om van Nederland een Startup Nation te maken en zo onze concurrentiepositie in een snel veranderende wereld veilig te stellen. In de bijlagen vind je de aanbevelingen over FinTech, het document Paving the Way for Startups and Scale-ups dat StartupDelta al eerder naar de onderhandelende partijen stuurde en een whitepaper inzake effectief valorisatiebeleid. Wij kijken uit naar een ambitieus beleid op het terrein van startups en scale-ups!

Hoogachtend,

Willem Vermeend
Special envoy FinTech

Constantijn van Oranje
Special envoy StartupDelta

Paving the way for Startups and Scale-ups!

Technologische ontwikkelingen gaan steeds sneller en Nederland is een kenniseconomie. Bovendien vergrijzen we en moeten we met steeds minder mensen ons bruto nationaal product verdienen. Deze feiten zorgen ervoor dat ons innovatief vermogen de belangrijkste factor is voor onze economische toekomst en ons internationaal concurrentievermogen.

En voor dat innovatieve vermogen zijn startups en scale-ups van groot belang. Startups kunnen door hun beperkte omvang en jonge bestaan experimenteren, risico's nemen en zo de grens opzoeken van wat mogelijk is en deze verleggen. Daarmee zijn zij een belangrijke schakel voor innovatie en productiviteitsgroei. Het zijn vooral de startups en bedrijven die echt doorgroeien (scale-ups) die bijdragen aan werkgelegenheid en economische groei. Uit onderzoek van de Erasmus Universiteit is gebleken dat scale-ups in de periode 2012-2016 voor maar liefst 70.000 nieuwe banen gezorgd.¹

Naast de potentie die startups en scale-ups bieden voor snelle groei en werkgelegenheid zijn zij ook op andere manieren van belang voor de economie. Zij werken aan oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen, vanuit de gedachte dat daar de economische kansen van de toekomst liggen. Startups houden zich onder meer bezig met duurzame energie, een toekomstbestendig zorgstelsel, cybersecurity en duurzame landbouw met behulp van baanbrekende technologieën als fotonische chips¹⁴, blockchains en 3d-printers.

De afgelopen jaren zijn er grote stappen voorwaarts gezet in het versterken van het ecosysteem voor ambitieuze, innovatieve ondernemers. Steeds meer startups groeien door naar scale-ups.

Er zijn echter kansen om het beleid voor startups en scale-ups nog verder te verbeteren. In dit document staan de belangrijkste zaken die StartupDelta graag in het volgende regeerakkoord opgenomen zou zijn. Wij hebben onze inzet geclusterd rond de uitdagingen die startups ervaren. Per uitdaging zijn soms meerdere ministeries betrokken.

Per onderwerp worden concrete tekstsuggesties voor het regeerakkoord gedaan en de gewenste instrumenten geschetst en toegelicht. Per voorstel is een inschatting gemaakt van de benodigde middelen.

¹ Scale-Up Dashboard 2016, RSM en Erasmus Centre for Entrepreneurship, https://www.rsm.nl/fileadmin/Images_NEW/PDF/ScaleUp_Dashboard_2016_NL.pdf.

Verbeteren investeringsklimaat startups en scale-ups

Benodigde middelen:

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Durfkapitaalregeling (variant SEIS-regeling) <i>(zie voortgangsrapportage bedrijfslevenbeleid 2014, bijlage 2 voor financiële onderbouwing)</i>	40	40	40	40	40	40
Verbreden functie NFIA	2	2	2	2	2	2
Structurele verlaging gebruikelijk loon <i>(zie Beleidsinformatiekaart 2017 voor financiële onderbouwing)</i>	29	29	29	29	29	29

Kernboodschap voor regeerakkoord:

Het Nederlandse investeringsklimaat voor startups en snelle groeiers wordt verder versterkt door zowel investeringen door familie, friends and fools te stimuleren voor startups als grotere investeringsronden mogelijk te maken voor snel groeiende bedrijven (scale-ups).

Instrumenten:

- A. Durfkapitaalregeling voor investering in startups, d.m.v. vrijstelling vermogensrendementsheffing in box 3 of SEIS-regeling
- B. Verruiming mogelijkheden ROM's om in vroege fase te investeren.
- C. Samenvoegen bestaande fondsen (Nationaal Investerings en Ontwikkelingsfonds) om grotere investeringsronden mogelijk te maken.
- D. NFIA inzet op aantrekken buitenlandse VC's (Venture Capital Fondsen en Investeerders)
- E. De gebruikelijkloonregeling wordt blijvend verlaagd voor startups.

Toelichting:

Er is zowel behoefte aan meer durfkapitaal in de vroege fase van startups als meer grote investeringen in latere fase. Het eerste kan bereikt worden door het voor particulieren en business angels interessanter te maken om te investeren in startups.

De ROM's en EZ/RVO (via het financieringsinstrumentarium als Vroege Fase Financiering en Innovatiekrediet) zouden een rol kunnen spelen in deze meer risicovolle vroege fase, omdat juist hier de private markt nog onvoldoende goed functioneert.

Het tweede, de grotere investeringsronden, kunnen gerealiseerd worden door relatief kleine fondsen samen te voegen en grote buitenlandse investeerders te verleiden ook in Nederland te investeren.

De huidige tijdelijke verlaging van de gebruikelijkloonregeling wordt structureel gemaakt, om te zorgen dat startups de eerste drie jaar minder loonbelasting hoeven te betalen.

Verbeteren toegang startups tot internationale netwerken

Benodigde middelen:

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Business support voor startups en scale-ups en missies rond strategische internationale events	10	5	5	5	5	5

Kernboodschap voor regeerakkoord:

Het ambassadenetwerk en handelsmissies worden actief ingezet om startups en scale-ups internationaal te laten groeien en het Nederland te profileren als aantrekkelijke vestigingsplaats voor internationaal talent en investeerders. Er wordt geïnvesteerd in de verdere professionalisering van business-support voor startups en scale-ups, bij strategische internationale missies, beurzen en conferenties.

Posten in relevante startup 'hotspots' New York, Shanghai, Beijing, Tel Aviv, Hong Kong, Singapore, Bangalore, Boston, San Francisco, Londen, Berlijn, Parijs, Stockholm, Dubai, Zuid Afrika, Brazilië, spannen zich in om mentor netwerken op te zetten van Nederlandse en lokale ondernemers en functionarissen die Nederlandse scale-ups willen ondersteunen. Een deel van het budget voor ontwikkelingssamenwerking wordt besteed aan Nederlandse startups die in co-creatie met ontwikkelingslanden slimme oplossingen voor lokale problemen vinden. Voor buitenlandse startups en techtalent die zich in Nederland willen vestigen wordt het makkelijker gemaakt om hier 'te landen'.

Instrumenten:

A. Op iedere economische missie wordt gestreefd naar deelname van minstens 3 startups, die internationaal willen uitbreiden.

B. Er komt een specifiek programma en budget voor business-support en internationalisering van startups en scale-ups op strategische beurzen en conferenties.

C. Posten gaan actief scouten naar startups en internationaal techtalent (developers, designers) die zich in Nederland willen vestigen, en stellen lokale mentoren-netwerken en een hub-to-hub programma samen.

D. Het Orange Carpet programma wordt verder uitgerold, met een nationaal contactpunt voor buitenlandse startups.

E. Het startup-visum wordt beschikbaar voor founder én team (tot maximaal 6 personen) en het 'zoekjaar' voor buitenlandse studenten wordt verruimd naar alle afgestudeerden van een EU-universiteit.

Toelichting:

Gerichte startup-missies naar strategische internationale events, zoals Slush, CES, SxSW zijn belangrijk voor de groeikansen van Nederlandse startups. Daarnaast kan het ambassadenetwerk een belangrijke rol spelen bij het realiseren van de internationale ambities van startups en scale-ups door lokaal mentoren netwerken op te bouwen, en het hub-to-hub programma verbindt de StartupDelta hubs met partners in het buitenland. Het mentoren netwerk en hub-to-hub programma helpen startups bij een soft landing

Overheid als Launching Customer en vermindering regelgeving

Benodigde middelen:

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Rijksbreed testlab innovatiegericht inkopen & ontwikkeling van een innovatie inkoopmarkt voor startups (verbreden functie Pianoo (RVO))	2	2	2	2	2	2
Uitbreiding SBIR	50	50	50	50	50	50

Kernboodschap voor regeerakkoord:

De rol van de overheid als launching customer voor startups en innovatieve bedrijven wordt verder versterkt en via stimuleringsmaatregelen in een stroomversnelling gebracht. De dialoog met de markt wordt veel eerder opgestart, zodat nieuwe innovatieve oplossingen meer kansen krijgen en gekozen kan worden voor de beste oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken. Overheden zetten de interne beleidslijnen voor aanbesteden en innovatiegericht inkopen niet strakker dan de wet, maar zoeken daarbij de ruimte op, screenen beleid en nieuwe programma's vooraf en maken deze 'startup proof'.

Instrumenten:

- A. In nieuwe wet en regelgeving wordt standaard een experimenteerartikel opgenomen
- B. Elk ministerie werkt met SBIR-regelingen (*Small Business Innovation Research*) en stelt een Startup-officer aan, die als scout en als aanspreekpunt voor startups op dat beleidsterrein fungeert
- C. Er komt een Rijksbreed testlab Innovatiegericht inkopen, gericht op experimenten en delen van best practices
- D. Bij bouwprojecten, ICT-projecten etc door de overheid wordt, analoog aan het Hoogwaterbeschermingsprogramma, minstens 5% van het budget besteed aan innovatieve oplossingen
- E. Er komt extra budget voor voorlichting en professionalisering opdrachtgevers en inkopers bij overheden & voor de ontwikkeling van een innovatie inkoopmarkt voor startups (Pianoo)
- F. Het wordt mogelijk zonder tussenkomst van de notaris online een startup-BV te vestigen.

Toelichting:

Startups hebben dringend behoefte aan launching customers. Overheden kunnen hier als belangrijke katalysator optreden maar spelen hier nu onvoldoende op in. Startups bieden oplossingen voor bestaande maatschappelijke problemen. Zowel de inzet als de mindset voor inkoop en aanbestedingsbeleid dient verder te worden geprofessionaliseerd en gemonitord, zodat meer ruimte ontstaat voor experiment en een doorbraak op dit terrein wordt gerealiseerd. Om innovaties een eerlijke kans te geven bij inkoop- en aanbestedingen is het noodzakelijk dat overheden veel meer en vroegtijdig de dialoog aangaan met de markt.

We zetten in op extra budget om een marktplaats voor overheden en innovatieve ondernemingen te realiseren, waarbij vraag en aanbod slim bij elkaar worden gebracht en best practices worden gedeeld.

Om het voor startups makkelijker en goedkoper te maken om te starten, wordt het mogelijk gemaakt online een startup-BV (met beperkte bevoegdheden) op te richten, zonder tussenkomst van een notaris.

Aanpakken tekort tech-talent

Benodigde middelen:

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Extra bijdrage 4TU's en technische HBO en MBO-opleidingen	100	100	100	100	100	100
Vouchers voor bijscholing ICT-vaardigheden	200	200	200	200	200	0
Uitstellen belastingheffing aandelen als loon	+	+	+	+	+	+
Verruiming kennismigrantenregeling voor startups	10	10	10	10	10	10
Vrijstelling loondoorbetaling bij ziekte <i>(voor startups en MKB tot 10 man personeel zowel jaar 1 en 2, Voor 10-25 werknemers alleen 2e jaar)</i>	300	300	300	300	300	300

Kernboodschap voor regeerakkoord:

Hoewel het Techniekpact goed gewerkt heeft, is er nog altijd een tekort aan technici en ICT-talent. Door zowel in te zetten op meer aandacht voor deze vaardigheden in het onderwijs, meer mensen om te scholen richting deze sectoren én gericht mensen uit het buitenland met deze vaardigheden naar Nederland te halen, kunnen bedrijven sneller groeien en zorgen voor meer werkgelegenheid en groei.

Gewenste beleidsinzet:

- A. Digitale vaardigheden worden onderdeel van het curriculum in het PO en VO
- B. Er worden extra middelen beschikbaar gesteld om de toename van studenten bij de 4TU's te bekostigen.
- C. Er worden vouchers beschikbaar gesteld voor zowel werkenden als werkzoekenden die zich willen bijscholen in digitale vaardigheden om duurzaam inzetbaar te blijven.
- D. Er komt een uitzondering op de Kennismigrantenregeling voor tech talent, waardoor het lage tarief van de kennismigrantenregeling geldt voor werknemers van startups.
- E. Bij werknemersparticipaties wordt pas belasting geheven op het moment dat aandelen verzilverd worden, om zo makkelijker techtalent aan startups te kunnen binden.
- F. Het 'zoekjaar' voor net afgestudeerde buitenlands talent wordt verlengt naar twee jaar als zij kunnen aantonen dat zij een startup aan het opzetten zijn of voor een startup werken.
- G. Makkelijker maken voor startups om werknemers tijdelijk aan te nemen, met versoepeld ontslagrecht en vrijstelling van loondoorbetaling bij ziekte.

Toelichting:

Er is inmiddels een behoorlijk aanbod aan vernieuwende onderwijsconcepten op het gebied van techniek en ICT ontstaan. De vraag vanuit scholen blijft echter achter. Nog op lang niet alle scholen wordt iets aan deze thema's gedaan. Veel hangt af van het enthousiasme van individuele docenten en schoolleiders. Het is daarom zaak het curriculum te herzien, zodat alle scholen met deze thema's aan de slag gaan.

Er is de laatste jaren een toename aan studenten bij technische studierichtingen. Dat is goed nieuws! De verdeling van middelen tussen universiteiten zorgt echter voor problemen bij de technische universiteiten. Bij extra middelen voor onderwijs en onderzoek moeten daarom extra middelen aan de 4TU's worden toegewezen.

Voor afgestudeerden en werkenden moet het makkelijker worden zich bij te scholen op relevante thema's waarnaar grote vraag is op de arbeidsmarkt, zoals bijvoorbeeld programmeren, design, growth hacking etc. Nu zijn deze programma's alleen gesubsidieerd toegankelijk voor jeugdwerklozen.

In de kennismigrantenregeling zou een uitzondering gemaakt moeten worden voor tekortsectoren in de ICT. Voor techtalent dat bij een startup aan het werk gaat, moet de lage salariseis gaan gelden.

Het kunnen bieden van aandelen als loon is voor startups een manier om tech-talent aan zich te binden, ook al kunnen ze geen hoog salaris betalen. Voor de werknemer levert dit echter een probleem op, als er direct inkomstenbelasting moet worden betaald over de fictieve waarde van de aandelen. Er zijn meerdere oplossingen denkbaar:

- 1) *Uitstel van heffing op werknemersopties bij startups / scaleups tot aandelen daadwerkelijk verhandelbaar worden. Zie bijvoorbeeld de regeling in België of US.*
- 2) *Conserverende aanslag opleggen op het moment van uitoefening, zodat feitelijke heffing kan worden uitgesteld tot 'liquidation event' (verkoop / liquidatie). Hiervoor kan worden aangesloten bij de huidige regelingen voor conserverende aanslag (incl mogelijk volgen van waarde vermeerderingen en verminderingen).*
- 3) *Fictieve waardering voor werknemersopties met afslag voor risico (voor eerste x jaar van bestaan onderneming).*

Verwacht wordt dat uitstel van belastingheffing uiteindelijk leidt tot hogere belastinginkomsten.

Voor startups is een flexibele arbeidsmarkt van groot belang; ze moeten snel kunnen groeien, maar ook weer kunnen down-scalen, als dat nodig is. De huidige risico's voor werkgevers ten aanzien van transitievergoedingen, loondoorbetaling bij ziekte etc. staan het groeien van startups richting scale-ups in de weg. Voorgesteld wordt het risico van loondoorbetaling bij ziekte voor startups en MKB met minder dan 10 werknemers helemaal weg te nemen en bij startups en MKB met tussen de 10-25 werknemers te beperken tot het 1e jaar.

Ondernemerschap in het onderwijs

Benodigde middelen:

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Landelijk expertisecentrum ondernemerschapsonderwijs	5	5	4	3	1	0
Bekostigde 2-jarige entrepreneurial master en 2e master entrepreneurship	10	10	10	10	10	10
Bekostiging extra-curriculair ondernemerschapsonderwijs en incubators	20	20	20	20	20	20

Kernboodschap voor regeerakkoord:

Om als Nederland concurrerend te blijven, maar ook om te zorgen dat iedereen kan meeprofiteren van de vierde technologische revolutie zijn ondernemende vaardigheden voor werkenden essentieel. Ondernemerschap moet daarom stevig in het hele onderwijs (van ABC tot PhD) verankerd worden.

Instrumenten:

- A. Ondernemerschap wordt opgenomen in het curriculum van basisonderwijs tot hoger onderwijs. Daarnaast wordt er een landelijke ondernemerschapsonderwijs-strategie ontwikkelt en een landelijk instituut voor ondernemerschapsonderwijs opgericht.
- B. Net als de 2-jarige researchmaster, komt er een bekostigde 2-jarige entrepreneurial master en wordt het mogelijk bekostigd een tweede master ondernemerschap te volgen.
- C. Er wordt geïnvesteerd in ondernemerschapsvaardigheden voor promovendi en incubatorprogramma's voor masterstudenten en promovendi, zodat er meer academische startups ontstaan.

Toelichting:

Ondernemende vaardigheden worden steeds belangrijker, nu we in de omslag zitten van een managerial society naar een entrepreneurial society en door de vierde technologische revolutie ontwikkelingen steeds sneller gaan. Het huidige onderwijs is nog te veel gericht op het vinden van een baan en te weinig op het stimuleren van ondernemerschap en ondernemendheid. Over de volle breedte van het onderwijs is het daarom nodig te investeren in ondernemerschap. Een landelijke ondernemerschapsonderwijs strategie en kenniscentrum kunnen scholen ondersteunen bij het invoeren van ondernemerschapsonderwijs. Op termijn moet dit centrum zichzelf kunnen financieren. Daarnaast zetten we ons in om ondernemerschap en ondernemendheid in het curriculum opgenomen te krijgen. Alleen dan zullen scholen er echt werk van gaan maken. Voor de hogescholen en universiteiten pleiten we voor de mogelijkheid een bekostigde 2-jarige master aan te bieden die ondernemerschapsvaardigheden toevoegt aan vakinhoud, net zoals de 2 jarige researchmaster onderzoeksvaardigheden toevoegt aan vakinhoud. Ook extra-curriculaire programma's op het gebied van ondernemerschap zouden voor bekostiging in aanmerking moeten komen.

Kennis benutten

Benodigde middelen:

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Additionele onderzoeksmiddelen op basis valorisatie-indicatoren	100	100	100	100	100	100
Versterken KTO's hogescholen en universiteiten	20	20	20	20	20	20
4TU Valorisatieplan	10	10	10	10	10	10

Kernboodschap voor regeerakkoord:

We moeten zorgen dat slimme vindingen uit onze HBO's en universiteiten ook omgezet gaan worden in bedrijven, om zo te leiden tot meer impact op de samenleving en meer economische groei.

Instrumenten:

- A. De winst van en lessen uit het valorisatieprogramma moeten structureel verankerd worden in de onderwijsinstellingen en wetenschappelijke instituten.
- B. De verdeling van de onderzoeksmiddelen in de eerste geldstroom worden meer geënt op de bijdrage aan valorisatie. Naast de promovendi-bonus voor universiteiten, komt er een valorisatie-bonus voor universiteiten en hogescholen op basis van de valorisatie-indicatoren.
- C. De Knowledge Transfer Offices worden versterkt en verbreed, en krijgen een onafhankelijke positie binnen de universiteiten. Per KTO wordt een kennismakelaar aangesteld, die als aanspreekpunt voor bedrijven fungeert.
- D. De valorisatiecentra van de 4TU's worden uitgebreid met een pre-seedfonds
- E. Wetenschappers die een eigen bedrijf beginnen of tijdelijk bij een bedrijf werken wegens het overdragen van hun kennis/vinding krijgen een terugkeergarantie.

Toelichting:

Naast het versterken en verbreden van de Knowledge Transfer Offices binnen de universiteiten, is het van belang dat het ook voor de individuele wetenschapper en de universiteit als geheel gaat lonen om tijd te steken in valorisatie. Kennisoverdracht richting het bedrijfsleven of bijvoorbeeld via een spin out moeten net zo gewaardeerd worden als het begeleiden van een promovendus of het schrijven van een publicatie.

Om valorisatie echt te 'belonen' is er een fikse financiële prikkel nodig, die opweegt tegen de prikkels in het systeem gericht op publiceren. Als er additionele middelen komen voor onderzoek, is dat een goed moment om ook de verdeelsleutel te herzien, zodat niemand 'in hoeft te leveren' bij het komen tot een meer evenwichtige verdeling van de eerste geldstroom, gericht op valorisatie en bijdrage aan de nationale wetenschapsagenda.

De 4TU's hebben een goed track-record rond valorisatie via de valorisatiecentra. Deze centra zijn bewezen effectief en moeten daarom structureel gefinancierd worden.

Door aan de valorisatiecentra ook een pre-seedfonds te verbinden kan nog meer wetenschappelijke kennis worden omgezet in nieuwe bedrijvigheid.

Totaaloverzicht gewenste investeringen

1. Verbeteren investeringsklimaat startups en scale-ups

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Durfskapitaalregeling (variant SEIS-regeling) <i>(zie voortgangsrapportage bedrijfslevenbeleid 2014, bijlage 2 voor financiële onderbouwing)</i>	40	40	40	40	40	40
Verbreden functie NFIA	2	2	2	2	2	2
Verlaging gebruikelijk loon <i>(zie Beleidsinformatiekaart 2017 voor financiële onderbouwing)</i>	29	29	29	29	29	29

2. Verbeteren toegang startups tot internationale netwerken

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Business support voor startups en scale-ups en missies rond strategische internationale events	10	5	5	5	5	5

3. Overheid als launching customer en vermindering regelgeving

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Rijksbreed testlab innovatiegericht inkopen & ontwikkeling van een innovatie inkoopmarkt voor startups (verbreden functie Pianoo (RVO))	2	2	2	2	2	2
Uitbreiding SBIR	50	50	50	50	50	50

4. Aanpakken tekort Tech Talent

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Extra bijdrage 4TU's en technische HBO	100	100	100	100	100	100

en MBO-opleidingen						
Vouchers voor bijscholing ICT-vaardigheden	200	200	200	200	200	0
Uitstellen belastingheffing aandelen als loon	+	+	+	+	+	+
Verruiming kennismigrantenregeling voor startups	10	10	10	10	10	10
Vrijstelling loondoorbetaling bij ziekte <i>(voor startups en MKB tot 10 man personeel zowel jaar 1 en 2, Voor 10-25 werknemers alleen 2e jaar)</i>	300	300	300	300	300	300

5. Ondernemerschap in het onderwijs

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Landelijk expertisecentrum ondernemerschapsonderwijs	5	5	4	3	1	0
Bekostigde 2-jarige entrepreneurial master en 2e master entrepreneurship	10	10	10	10	10	10
Bekostiging extra-curriculair ondernemerschapsonderwijs en incubators	20	20	20	20	20	20

6. Kennis benutten

Kosten (mln) (schatting)

Omschrijving	2018	2019	2020	2021	2022	Struc
Verdeling (additionele) onderzoeksmiddelen op basis valorisatie-indicatoren	100	100	100	100	100	100
Versterken Knowledge Transfer Offices hogescholen en universiteiten en verbinding met bedrijfsleven	20	20	20	20	20	20
4TU Valorisatieplan	10	10	10	10	10	10

Whitepaper StartupDelta voor effectief valorisatiebeleid

Aanleiding

Met dit Whitepaper schetst StartupDelta enkele scenario's om valorisatie door wetenschappers en universiteiten meer te belonen. Daarbij maakt StartupDelta gebruik van de ervaringen van het afgelopen jaar in de samenwerking met de Knowledge Transfer Offices (KTO's) van de universiteiten, de gevoerde gesprekken met startups en spin-outs of hun ervaringen en de voorbeelden uit het buitenland die het afgelopen jaar zijn bekeken.

StartupDelta is van mening dat er veel onbenut potentieel is ten aanzien van het omzetten van hoogwaardige kennis uit de universiteiten in academische spin-outs of nauwere samenwerking met het bedrijfsleven. Dit is zowel zichtbaar in de nog relatief lage aantallen academische startups en het achterblijven van snelle groei van deze bedrijven.

Waar zit het probleem?

Het rapport van Technopolis van november 2015 over betere doorgroeimogelijkheden voor academische startups identificeert een aantal tekortkomingen in de Nederlandse valorisatie praktijk en de rol van de KTO's hierin. Deze zijn: de noodzaak tot professionalisering van KTO's en het versterken van de onderlinge samenwerking. De KTO's in Nederland zijn nog relatief klein (ratio KTO-ers : onderzoekers) ten opzichte van 'de goede voorbeelden' (Israël, Leuven, Cambridge, Stanford). Ook ligt de focus bij Nederlandse KTO's vaak meer op het begeleiden van wetenschappers bij onderzoeksaanvragen, dan op business development.

Startups zelf geven aan dat de onderhandelingen met de KTO's over IP lang duren en dat universiteiten en onderzoekers de neiging hebben de waarde van het IP te overschatten ten opzichte van de waarde die de ondernemer nog moet toevoegen. Een te groot aandeel van de universiteit of de onderzoeker kan de financieringsmogelijkheden van academische startups ernstig schaden. Ook de onduidelijke opdracht van de KTO en de rolverdeling binnen KTO's speelt de startups parten: daar waar de KTO eerst aanjager en coach is, blijkt het later een lastige en onvoorspelbare onderhandelingspartner.

Het grootste probleem in Nederland lijkt echter niet de KTO's te zijn, maar 'het systeem' waarbinnen zij hun werk moeten doen. In dat systeem (dat grotendeels wordt bepaald door de bekostigingssystematiek) zitten geen prikkels voor zowel de individuele wetenschapper als de faculteit, onderzoeksgroep of universiteit als geheel om de focus te verbreden van publicaties alleen naar publiceren én valoriseren. Voor carrièrekansen en het aanzien binnen de wetenschappelijke wereld is de mate van valorisatie nog steeds nauwelijks van belang. Ook voor de

universiteiten als organisatie is er nauwelijks een prikkel om met valorisatie aan de slag te gaan. Anders dan voor onderwijs en onderzoek zit er in de verdeling van de eerste geldstroom geen parameter voor valorisatiesucces. In de tweede geldstroom (NWO) is er wel aandacht voor valorisatie bij de honorering van aanvragen, zij het beperkt.

Waar moeten we de oplossing zoeken?

Alleen als zowel de wetenschapper individueel, faculteiten en onderzoeksgroepen als de universiteit als geheel 'belang' hebben bij het creëren van meer impact met wetenschappelijke kennis kunnen de KTO's optimaal gaan functioneren. Uit onderzoek van het Rathenau-instituut blijkt dat onderzoekers geïnteresseerd zijn in het valoriseren van hun kennis vanuit een intrinsieke motivatie om impact te hebben of als het extra onderzoeksmiddelen oplevert. Een persoonlijke financiële bonus motiveert hen nauwelijks. Ook de ervaringen in Leuven wijzen in deze richting: onderzoekers maken nauwelijks gebruik van de mogelijkheid zichzelf een bonus uit te keren, maar gebruiken deze middelen liever voor hun onderzoek. Bij faculteiten en onderzoeksgroepen lijkt 'belang' te gaan om welk deel van de totale onderzoeksmiddelen van de universiteit zij tot beschikking krijgen en voor universiteiten als geheel lijkt 'belang' zich te concentreren op de plaats in internationale rankings. Als we van valorisatie echt de derde kerntaak van de universiteiten willen maken en het fantastische onderzoek wat in Nederland wordt gedaan ook willen vertalen in maximale maatschappelijke en economische impact, moeten we aan die 'belangen' appelleren.

Ervaringen uit het buitenland

In **Leuven** heeft men al langer ervaring met valorisatie en een goed georganiseerde KTO (Leuven R&D). De universiteiten worden daar geprikkeld aan valorisatie te doen door een 'gesloten enveloppe' die door de Vlaamse overheid ter beschikking is gesteld aan de universiteiten. Dit extra geld wordt op basis van valorisatie-indicatoren verdeeld. De universiteit / onderzoeksgroepen die in de voorgaande jaren het beste valorisatie-resultaat hebben behaald, krijgen het grootste deel van 'de enveloppe'. Dit geld kunnen zij besteden aan valorisatie activiteiten. Voor de individuele onderzoeker wordt in Leuven valorisatie aantrekkelijk gemaakt door de opbrengsten van overgedragen IP, contract-onderzoek en bijvoorbeeld een startup via een 'persoonlijke rekening' ter beschikking te stellen aan de onderzoeker / onderzoeksgroep. Zij kunnen deze plus gebruiken voor extra onderzoek.

In **Israël** herkent men de natuurlijke focus van wetenschappers op onderzoek en hun wetenschappelijke reputatie. Vanuit de universiteit wordt gestuurd op meer aandacht voor valorisatie bij de wetenschappers. Dit heeft alles te maken met de verdeling van de (overheid)middelen voor onderzoek. De 'eerste geldstroom' is in Israël gekoppeld aan de hoeveel externe fondsen die een universiteiten binnenhaalt (matchings-systematiek). Hoe meer middelen een universiteit uit 'de

tweede' en 'derde geldstroom' haalt, hoe groter het aandeel dat deze universiteit krijgt uit de eerste geldstroom voor onderzoek. De universiteiten kunnen zelf een keuze maken op welke fondsen uit de tweede en derde geldstroom zij zich richten: excellent onderzoek, industriële fondsen of een mix. Een universiteit kan zo én hoog staan aangeschreven qua wetenschappelijke kwaliteit én qua valorisatie. Verder zie je in Israël een grotere betrokkenheid van Venture Capital bij de universiteit. Zij 'kopen' soms IP en creëren een bedrijf dat met dat IP aan de slag gaat.

In **Cambridge** zijn alumni veel meer bereid zijn in een later stadium van hun leven iets terug te doen voor hun alma mater (pay back), dan in Nederland. Als de alumnus succes heeft in zijn business carrière, kan de pay back bijvoorbeeld een mentorschap zijn voor jonge ondernemers aan zijn universiteit, of het optreden als business angel, of een combinatie van beide. In het VK is dus meer geld beschikbaar voor de risicovolle fase van een (academische) start-up. Dit heeft naast cultuur waarschijnlijk ook te maken met de fiscale stimulering van durfkapitaal in het VK via de SEIS-regeling. Hierdoor is het voor particulieren aantrekkelijk om te investeren in risicovolle jonge bedrijven.

De rode draad in de lessen uit het buitenland is dat niet alle onderzoekers goed zijn in valoriseren, en dat ook niet hoeven zijn. De kunst is verschillende profielen van onderzoekers (van puur fundamenteel onderzoek tot meer toegepast) te combineren met (externe) kennis en expertise rond business development. Ook een sterke link met de industrie en het bedrijfsleven lijkt bij te dragen aan een goede kennis van de markt en dus valorisatie kansen. Ten slotte lijkt ook de aanwezigheid van (privaat) risicokapitaal dicht bij de universiteit (via alumni of VC's) een belangrijke succesfactor.

Concrete voorstellen voor een nieuw kabinet

Op basis van de ervaringen in het buitenland en de geconstateerde problemen in de Nederlandse situatie lijkt een echte cultuurverandering alleen mogelijk als er ook ingegrepen wordt in de verdeling van met name de eerste geldstroom. Valorisatie zal pas echt serieus als derde kerntaak worden gezien als het ook meeweegt in de eerste geldstroom zoals onderwijs en onderzoek dat ook doen. Daarbij moeten we ons realiseren dat knowledge transfer vooral geld kost en maar in enkele gevallen geld oplevert voor de universiteit. Zowel bestuurders als overheid moeten er dus niet vanuit gaan dat valorisatie zichzelf wel bedruipt.

Hieronder volgen 2 varianten voor nieuw beleid, waarbij de meest gewenste en ook meest vergaande als eerste wordt beschreven en daarna de minder vergaande variant. Per voorstel worden kort de voor- en nadelen aangegeven.

1. Geïnspireerd op Israël

- Maak het onderzoeksdeel van de 1^e geldstroom (gedeeltelijk) afhankelijk van de door de universiteiten binnengehaalde middelen uit de 2^e en 3^e geldstroom. Het percentage dat een universiteit uit de totale onderzoeksmiddelen uit de tweede en derde geldstroom haalt bepaalt het percentage dat zij van de beschikbare middelen voor de 1^e geldstroom krijgen.
- Zorg in de 2^e geldstroom voor verschillende programma's: van meer langjarige onderzoeksprogramma's voor excellente wetenschap (zonder valorisatie-aspect) tot programma's die puur gericht zijn op samenwerking met het bedrijfsleven. En van thematische programma's (op basis van de wetenschapsagenda) tot talentenprogramma's als Veni, Vidi, Vici.
- Stel (een deel van de) middelen beschikbaar voor het verder op sterkte brengen van de KTO's, maar verbindt daaraan de voorwaarde voor een helder mandaat (maximale impact) en een onafhankelijke positie van de KTO binnen de universiteit.
- Zorg voor een garantieregeling of fiscale stimuleringsregeling voor private vroege fase investeringen in academische startups.
- Investeer in ondernemerschapsonderwijs voor PhD's: voor lang niet allemaal is een wetenschappelijke carrière de wens of weggelegd.
- Zorg dat universiteiten valorisatie-activiteiten belonen in hun personeelsbeleid.

Voordelen: eenvoudig systeem, weinig perverse prikkels, veel keuzevrijheid universiteit tav profiel en prioriteiten, einde aan oneerlijke verdeling huidige 1e geldstroom, zowel excellente wetenschap als blik naar buiten wordt beloond.

Nadelen: meer onzekerheid voor universiteiten tav bijdrage 1^e geldstroom (wisselt ieder jaar).

2. Naar Vlaams voorbeeld

- Gebruik de extra middelen die er beschikbaar zijn voor onderzoek en innovatie om de scheve verhouding tussen aandacht voor onderwijs en onderzoek versus de aandacht voor valorisatie recht te trekken. Verdeel het extra geld dus niet via de huidige verdeelsystematiek in de eerste geldstroom, maar creëer een aparte enveloppe.
- Verdeel deze enveloppe op basis van een set valorisatie-indicatoren. Op deze manier kan geëxperimenteerd worden met de valorisatie-indicatoren en kunnen deze op termijn gebruikt worden voor een structurele aanpassing van de verdelingssystematiek van de 1^e geldstroom (als niet gekozen wordt voor het Israelische model). Gebruik de meetbare valorisatie-indicatoren die er al zijn of kopieer de indicatoren van Leuven, maar ga niet eindeloos discussiëren over een waterdicht systeem (de huidige verdeling van de eerste geldstroom is immers ook alles behalve waterdicht).
- Stel (een deel van de) middelen beschikbaar voor het verder op sterkte brengen van de KTO's, maar verbind daaraan de voorwaarde voor een helder mandaat (maximale impact) en een onafhankelijke positie van de KTO binnen de universiteit.
- Zorg voor een garantieregeling of fiscale stimuleringsregeling voor private vroege fase investeringen in academische startups.
- Investeer in ondernemerschapsonderwijs voor PhD's: voor lang niet allemaal is een wetenschappelijke carrière de wens of weggelegd.
- Zorg dat universiteiten valorisatie-activiteiten belonen in hun personeelsbeleid.

Voordelen: minder ingrijpend, maar toch kans om huidige scheve verdeling recht te trekken via enveloppe.

Nadelen: kans op eindeloze discussie over indicatoren ivm verdelende rechtvaardigheid, zowel sturing op valorisatie in 1^e als 2^e geldstroom (dubbele prikkels).

Aanbevelingen voor een versterking van Nederlandse financiële innovatie

Financiële dienstverlening staat samen met de rest van de digitale wereld ten dienste van de gehele economie, en verdient de aandacht die we ook aan andere infrastructuur geven. Innovatie!

Economie 4.0 verandert het spel, nu de regels nog

De komende decennia zal de huidige wereldeconomie sterk veranderen. De contouren van de nieuwe economie, aangeduid als Economie 4.0, worden nu al zichtbaar en zullen ingrijpende gevolgen hebben voor de Nederlandse economie en samenleving. De belangrijkste kenmerken van 4.0 zijn de onstuitbare opmars van digitalisering, het toenemende gebruik van innovatieve technologieën zoals robotisering. Samen met de wereldwijde maatregelen waarmee klimaatverandering moet worden tegengaan en het creëren van een duurzame economie leidt dit tot een herschikking van onze economie. Deze ontwikkelingen zullen niet alleen een grote impact hebben op onze economie als geheel, maar ook op alle afzonderlijke bedrijfssectoren in ons land.

De impact op bestaande businessmodellen van bedrijven vertaalt zich direct in werkgelegenheid en de vraag naar specifieke arbeid. In de wereld van 4.0 worden overheden, bedrijven, maar juist ook burgers overal in de wereld geconfronteerd met razendsnelle technologische ontwikkelingen. Door digitalisering en innovatieve technologieën en nieuwe toepassingen zien we dat productie- en bedrijfsprocessen radicaal veranderen. Ontwerpen, fabriceren en distribueren van diensten en producten worden steeds meer bepaald door digitalisering en het gebruik van smart technology.

Het kabinet Rutte 2 heeft in 2014 samen met het bedrijfsleven het initiatief genomen om een programma op te stellen dat de Nederlandse industrie en andere bedrijfssectoren slimmer en efficiënter maakt door maximaal gebruik te maken van digitalisering en de nieuwste technologische ontwikkelingen. Smart Industry maakt het mogelijk dat productieprocessen efficiënter, flexibeler, duurzamer en meer op maat worden ingericht. Tegelijkertijd kan deze ontwikkeling een belangrijke bijdrage leveren aan het halen van de klimaatdoelstellingen die in Parijs zijn afgesproken.

Daarvoor is het ook nodig dat bedrijven meer gaan samenwerken en diensten en producten gezamenlijk in de markt gaan zetten. Onder de vlag Smart Industry is door het bedrijfsleven in samenwerking met het kabinet in 2015 een actieagenda opgesteld die nu wordt uitgevoerd (www.smartindustry.nl). Deze agenda biedt bedrijven volop kansen voor verbeteringen van bestaande productie- en bedrijfsprocessen in het ontwikkelen van nieuwe producten en diensten. Hierbij is een sterke en stabiele Nederlandse financiële sector een belangrijke facilitator in dit proces en daarmee voor het slagen van de digitale transitie.

Financiële dienstverlening in transitie

Economie 4.0 raakt alle bedrijfssectoren en derhalve ook onze financiële sector. Automatisering en digitalisering hebben in de financiële dienstverlening eerder een vlucht genomen dan in andere delen van de economie, maar die verschillen worden nu steeds kleiner. Digitale technologie heeft de ontwikkeling van de financiële sector in de afgelopen jaren al in belangrijke mate bepaald. Zowel in de ontwikkelingen bij bestaande spelers als in de opkomst van nieuwe spelers, zoals grote en kleine Fintech ondernemingen.

Dit verandert de dynamiek en het gezicht van financiële dienstverlening, die steeds meer wordt geïntegreerd met andere digitale diensten. Dit verdient de aandacht van beleidsmakers.

De ontwikkelingen op het gebied van Fintech leiden tot nieuwe innovaties welke ten goede komen aan de consument en het bedrijfsleven. Bijvoorbeeld door innovaties in het betalingsverkeer, nieuwe online proposities in de spaar-, verzekerings- en vermogensmarkt met nieuwe aanbieders, betere producten, lagere prijzen en meer keuzevrijheid voor consumenten. Voor het bedrijfsleven biedt Fintech nieuwe vormen van administratie, betaalsystemen, risicobeheersing en kredietverlening zoals bijv. crowdfunding voor startups en het MKB. Daarmee is het een motor voor de gehele digitale economie en stelt het andere sectoren in staat hun groei en innovatie ambities waar te maken. Zo is de klimaatdoelstelling moeilijk te realiseren zonder state of art financiële dienstverlening, zoals een marktplaats voor het verhandelen van CO2 rechten of software voor het monitoren van duurzaam investeringsbeleid.

De digitale revolutie betekent ook een veranderend financieel landschap. Het komende decennium krijgt de Nederlandse financiële sector in toenemende mate te maken met nieuwe concurrenten waardoor de financiële sector en het ecosysteem van financiële dienstverlening sterk verandert. Daarbij gaat het om internetgiganten als Google, Alibaba en Apple, maar ook Fintech startups, telecombedrijven en grootwinkelbedrijven die met financiële dienstverlening actief worden. Wanneer men spreekt over het versterken van de financiële sector wordt daarmee dus niet alleen de huidige financiële sector bedoeld. Daarnaast verandert het landschap ook uitdrukkelijk van een nationaal naar een Europees/internationaal speelveld.

Vanuit de sector wordt volop op deze ontwikkeling geanticipeerd door de pro-actieve inzet van technologische innovaties (FinTech), al dan niet in open samenwerking tussen bestaande partijen, zoals banken en verzekeraars, met de nieuwe toetreders op de markt. Een goed voorbeeld hiervan is de recente Nationale Blockchain Coalitie¹. Daarnaast is het nodig dat de sector naast de traditionele activiteiten met nieuwe, innovatieve activiteiten weet te komen die inspelen op de toekomst en waarbij technologische innovaties centraal staan. Het huidige overheidsbeleid vraagt op velerlei vlakken aanpassingen om volop de kansen van deze transitie te grijpen. Dit vraagt om een overheid die deze digitale transformatie in internationaal perspectief doorgrondt, omarmt en faciliteert. Een toekomstbestendig wetgevend kader is daarbij onontbeerlijk en vraagt om adaptieve wet- en regelgeving om ook juridische zekerheid te bieden aan de markt en de impact van innovatie te faciliteren. Goede voorbeelden hierbij zijn onder andere bezit in de context van de circulaire economie of aansprakelijkheid bij zelfrijdende auto's. Gelet op de snelheid van ontwikkelingen waarbij wet- en regelgeving mogelijk nog onvoldoende rekening houdt met innovaties zullen de markt en toezichthouders meer moeten experimenteren dan nu het geval is bijvoorbeeld met inzet van Robo Advice, Big Data en Blockchain in de financiële sector. Hiermee kan worden voorkomen dat wetgeving en toezicht een rem vormen op innovatie. Belangrijk punt van *awareness* is dat ook reguliere toezicht een dempende werking heeft op innovatiecapaciteit en cultuur bij o.a. kleinere en startende aanbieders. Proportionaliteit van toezicht is hierbij van groot belang.

Ook zullen traditionele spelers hun activiteiten gaan verbreden door de inzet van innovaties. Denk daarbij aan verzekeraars die ook niet-verzekeringsactiviteiten in hun aanbod gaan betrekken (bijvoorbeeld het aanbieden van preventie of gebruik van sensor data). Of banken die cloud computing willen gebruiken, onder meer met klantdata, om hun dienstverlening te verbeteren. Nu is niet altijd duidelijk hoe de toezichthouder hier mee moet omgaan en zijn financiële instellingen soms genoodzaakt om deze activiteiten in separate bedrijven onder te brengen, met alle kosten van dien.

¹ Een initiatief dat op initiatief van het Ministerie van Economische Zaken onder het label *dutchdigitaldelta* relevante partijen bij elkaar brengt, expertise bundelt en distribueert en zich inspant om talent op te kunnen leiden.

Het zou goed zijn om over deze verbreding van activiteiten in relatie tot het bestaande sectorale toezicht de dialoog aan te gaan.

Nederland is in een unieke positie om te profiteren als aantrekkelijke vestigingsplaats voor innovatieve digitale ondernemingen. Door het voortouw te nemen kan Nederland Europees koploper worden op het gebied van Fintech en andere vormen van digitale dienstverlening. Daarvoor is het van belang dat de overheid de urgentie en ambitie vergroot en begrip en visie voor deze ontwikkelingen in overheidsbeleid vertaalt. Nederland heeft van nature een leidende rol op het gebied van innovatie en technologie, maar kent momenteel in onderwijs, overheidsbeleid en toezicht een achterstand om dit voor de toekomst te borgen. Recent wees Digicommissaris Bas Eenhoorn er terecht op dat burgers en bedrijven baat hebben bij één digitale overheid en pleitte Melanie Peters, directeur van het Rathenau Instituut, voor een digitaliseringsakkoord tussen bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheid.

Samenhang met een duurzame economie

Naast de uitdaging voor de sector schuilt hierin ook een uitgelezen kans voor de sector om haar eigen positie internationaal te versterken door specialisatie. De Nederlandse financiële sector zou zich internationaal mede moeten positioneren als het internationale financieel centrum op het terrein van duurzaamheid, de circulaire economie en de energietransitie, een nieuwe wereldwijde markt die snel groeit. Op deze markt moet onze financiële sector (o.m. met slimme financieringen, adviezen en verslaglegging CO₂-profielen van bedrijven) een wereldkoploper worden. Dit is een veelbelovende niche in de markt. Daarbij moet de sector samenwerken met Smart Industry, die met zogenoemde *green tech* een belangrijke bijdrage kan leveren aan het beperken van de uitstoot van CO₂. Met de focus op duurzame economische ontwikkeling en de samenwerking met Smart Industry kan zowel nationaal als internationaal een nieuwe markt worden aangeboord. Als bijdrage aan de internationale klimaatop die 30 november 2015 van start ging in Parijs hebben Nederlandse banken begin november 2015 al een statement uitgebracht over hun rol en over de gewenste aanvullende bijdrage van de Nederlandse regering. Ook hebben de Nederlandse banken een duurzaamheidsagenda opgesteld aan de hand van de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties.

Nu kansen creëren voor de digitale economie

Gelet op bovenstaande ontwikkelingen is ons advies om op korte termijn een Nederlandse visie op de digitale economie te formuleren:

NEDERLAND MOET HET VOORTOUW NEMEN OM HET (ECONOMISCHE) POTENTIEEL VAN DE DIGITALE ECONOMIE TE BENUTTEN EN ORGANISATIES EN BURGERS TE HELPEN EN BEGELEIDEN NAAR DEZE NIEUWE WERELD.

De onderwerpen die structureel op de agenda zouden moeten staan en waar op korte termijn geïnvesteerd moet worden ten behoeve van toekomstgericht onderwijs, regulering en een innovatief digitaal en financieel ecosysteem zijn:

- A. Digital Services (inclusief Fintech en alle aanpalende gebieden)
- B. Cyber Security, mede vanuit justitie en defensie
- C. Fraude, Databescherming en Privacy
- D. Financiële en digitale geletterdheid van consumenten en werknemers

- E. Gebruiksgemak en communicatie van (overheids)diensten
- F. Artificial intelligence, encryptie en blockchain als technologische drijfveren

Vestigingsklimaat en gelijk speelveld (Level Playing Field)

Er ontstaat in hoog tempo een nieuw digitaal ecosysteem waarin diverse financiële en niet-financiële partijen diensten aanbieden aan klanten. Nu ook steeds meer niet-financiële spelers zich begeven op het vlak van financiële diensten en “waarde” steeds vaker verkeert buiten de traditionele financiële sector, dient ook gekeken te worden naar een gelijk speelveld voor financieel gereguleerde spelers en (nog-)niet gelijkwaardig gereguleerde spelers met vergelijkbare diensten. Dit is noodzakelijk ten behoeve van de innovatiekracht en betrouwbaarheid van het digitale (financiële) systeem.

Om innovatie te versnellen zouden toezichthouders meer ruimte moeten kunnen bieden voor experimenten met nieuwe dienstverlening en nieuwe methoden van toezicht, met oog voor de baten en risico's voor consumenten en bedrijven. De regeldruk voor startups dient passend te zijn voor adequaat toezicht op innovatieve partijen. Essentieel hierbij is ook een snelle vergunningverlening aan nieuwe toetreders op de markt van Fintech. Daarnaast dient de flexibiliteit van nieuwe wetgeving en beleid significant te worden vergroot, waarbij overheid, toezichthouder en marktpartijen intensief moeten samenwerken. Dit ondersteunt de noodzaak van een MKB-toets voor nieuwe wetgeving. De recente initiatieven van DNB, AFM en ACM op dit vlak worden door de sector aangemoedigd, maar de prioriteit voor deze ontwikkelingen bij de Autoriteit Persoonsgegevens gemist.

Nieuwe toetreders opereren bij uitstek in een internationale context. Bij de implementatie van Europese wet- en regelgeving, zoals bijvoorbeeld PSD2, dient Nederland zich daarom sterk te maken voor een Europees level playing field en zoveel mogelijk 'gold plating' en 'regulatory arbitrage' door lidstaten te vermijden. Daarbij dient Nederland zelf het voortouw te nemen.

Veiligheid, Databescherming en Privacy

Het feit dat data (zoals persoonlijke informatie) niet meer alleen bij banken en andere financiële instellingen wordt bewaard vraagt van de overheid dat zij op een andere manier moet kijken naar wetgeving op het gebied van veiligheid, consumentenbescherming en privacy. Daarbij hoort ook een betere digitale en financiële geletterdheid (*digital and financial inclusion*) van burgers, waardoor zij ook voldoende weerbaar zijn in deze nieuwe wereld waarin bescherming van persoonsgegevens belangrijk is.

Vertrouwen in het financiële systeem staat of valt met het vertrouwen dat burgers hebben in de veiligheid van hun persoonlijke data en betrouwbaarheid van de dienstverlening. Een gezamenlijke aanpak van cybercrime en een hoogstaand en integraal cybersecuritybeleid moet daarom een prioriteit zijn. Hierdoor ontstaat een robuuste digitale en financiële infrastructuur en wordt het vertrouwen in het economische stelsel behouden. Dit vraagt om een gezamenlijke aanpak van cybercrime en een hoogstaand en integraal cybersecuritybeleid, over de breedte van digitale dienstverlening.

Onderwijs & Werkgelegenheid

Traditionele banen in dienstverlening, zoals de financiële sector verdwijnen. Tegelijkertijd worden er nieuwe soorten werk gecreëerd, die vragen om een andere kennis en competenties van medewerkers. Dat betekent dat in de komende jaren potentieel zowel de werkloosheid als de vraag naar specifieke arbeid hoog oplopen. Maatregelen zijn nodig om de transitie naar – en employability voor – de digitale wereld te vergroten.

10 Aanbevelingen kabinet

1. Het vormen van een integrale visie op de digitale economie, waarin ICT en financiële dienstverlening integraal als infrastructuur een faciliterende rol krijgt, waardoor de gehele economie kan bloeien. Privacy en (cyber)security moeten daarbinnen een sterke rol hebben
2. Het bevorderen van onderwijs voor digitale en financiële geletterdheid, om consumenten, werknemers, werkgevers en bestuurders bewust te maken van de kansen en risico's door het gebruik van digitale technologie. Dit zou een plaats moeten krijgen in primair en secundair onderwijs en permanente educatie, zodat alle burgers toegang, begrip, beheersing en inzet van de digitale technologie ter beschikking krijgen.
3. De overheid zou een voorbeeldfunctie moeten vervullen ten aanzien van het inzetten van (digitale) technologie om communicatie en diensten voor burgers en bedrijven te verbeteren, te versnellen (en kosten te reduceren), zoals e-government en e-identity. Ook zou zij moeten aansturen op nationale en internationale initiatieven om digitale identificatiemogelijkheden voor gebruik te vereenvoudigen en te standaardiseren.
4. Het (aansturen op) harmoniseren van het Europese digitale (wettelijke) speelveld om de verschillen te reduceren tussen landen. Ook moet er worden ingezet op een gelijk digitaal speelveld, bestaande uit financiële en niet-financiële digitale diensten, om een werkelijke single market te creëren.
5. Toezichthouders moeten een mandaat krijgen om concurrentie te bevorderen, naast hun rol in risicomonitoring en -beheer en bescherming van klanten. Daarnaast moeten zij hun kennis van digitale technologie sterk vergroten om nieuwe risico's te kunnen identificeren en beheersen. Daarnaast dient technologie ook te worden ingezet ten einde hun taken efficiënt en effectief uit te voeren (veelal RegTech genoemd).
6. De overheid moet meer in direct contact staan met toezichthouders en (via hen) met de markt om de doorlooptijd tussen introductie van innovatie en passende wetgeving voor nieuwe ontwikkelingen te verkleinen. In de samenwerking tussen de toezichthouders lijkt de autoriteit persoonsgegevens nog niet te kunnen aanhaken.
7. De informatievoorziening rondom (financiële) vergunningverlening moet worden verbeterd – waaronder het publiceren van rulings – en de doorlooptijd van vergunningsaanvragen moet worden verkleind, bijvoorbeeld door een snelle voorlopige vergunning (om nieuwe diensten en producten te testen in een afgekaderd speelveld) en recht om vergunningen aan te passen.
8. Het stimuleren van ondernemerschap met passende wetgeving voor de kleinere bedrijven en startups, op het gebied van arbeidsrecht, investeringen en toezicht. Daarnaast is het van belang de toegang tot financiële diensten voor ondernemers en werknemers zonder vast contract te verbeteren. De beleidsagenda zoals opgesteld door Startup Delta wordt daarmee ondersteund.

9. Stimuleren van onderzoek, ontwikkeling en innovatie van digitale technologieën, gedragen door alle ministeries, met voldoende aandacht voor economisch potentieel en privacy en (cyber)security.

10. Om de wereld kenbaar te maken hoe we in Nederland omgaan met digitalisering en daarmee de aantrekkingskracht van Nederland te vergroten, zal een integrale (Engelstalige) communicatie aanpak moeten worden uitgerold om de wereld te overtuigen van deze visie en de digitale innovatiekracht van Nederland.

Al deze onderdelen dragen gezamenlijk bij aan een zeer aantrekkelijk vestigingsklimaat en nieuwe werkgelegenheid voor digitale dienstverleners, waaronder Fintech, ook naar aanleiding van Brexit. Samenwerking bij het detailleren en uitvoeren van een ambitieuze digitale agenda is essentieel. Ik denk hierbij aan een coalitie van de vele belanghebbenden in Nederland, zoals het Ministerie van Economische Zaken, het Ministerie van Financiën, Holland FinTech, de Nederlandse Vereniging van Banken, StartupDelta en het Verbond van Verzekeraars.

Willem Vermeend,

Fintech Envoy

Voor het opstellen van deze aanbevelingen is uitvoerig overleg geweest met spelers uit de sector en input geleverd door de Nederlandse Vereniging van Banken, Holland FinTech, het Verbond van Verzekeraars en vertegenwoordigers van de Smart Industry.